



שיעורו השבועי של

מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

לעילוי נשמת מו"ח הרה"ג המקובל הרב אליהו עטייה זצ"ל

ספר שופטים

פרק ט

משל יותם

ראשי פרקים:

תאוות המלוכה העבירה את אבימלך על דעתו ✦ שפלותו של אבימלך לעומת גדולתו של גדעון ✦ מדוע גדעון קרא לבנו 'אבימלך'? ✦ מלך ישראל - מעשיו לשם שמים ✦ שכם - מקום מזומן לפרוענות ✦ אבימלך רדף אחרי הכבוד והשררה ✦ אבימלך לא היה 'מלך' ✦ נאום משלו של יותם ✦ המשל והנמשל ✦ שלושה שלבים בדרך לכינון המלוכות

מיד מד'ן: (יח) ואתם קמתם על בית אבי היום ותהרגו את בניו שבעים איש על אבן אחת ותמליכו את אבימלך בן אמתו על בעלי שכם כי אחיכם הוא: (יט) ואם באמת ובתמים עשיתם עם ירבעל ועם ביתו היום הנה שמחו באבימלך וישמח גם הוא בכם: (כ) ואם אין תצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם ואת בית מלוא ותצא אש מבעלי שכם ומבית מלוא ותאכל את אבימלך: (כא) וינס יותם ויברח וילך בארה וישב שם מפני אבימלך אחיו:

מרד אנשי שכם

(כב) וישר אבימלך על ישראל שלש שנים: (כג) וישלח אלהים רוח רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם ויבגדו בעלי שכם באבימלך: (כד) לבוא חמס שבעים בני ירבעל ודמם לשיום על אבימלך אחיהם אשר הרג אותם ועל בעלי שכם אשר חזקו את ידיו להרג את אחיו: (כה) וישמחו לו בעלי שכם מארבים על ראשי ההרים ויגזלו את כל אשר יעבר עליהם בדרך ויגדלו באבימלך: (כו) ויבא געל בן עבד ואחיו ויעברו בשכם ויבטחו בו בעלי שכם: (כז) ויצאו השדה ויבצרו את כרמיהם ויזרעו ויעשו הלולים ויבאו בית אלהיהם ויאכלו וישתו ויקללו את אבימלך: (כח) ויאמר געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו הלא בן ירבעל וזבל פקידו עבדו את אנשי חמור אבי שכם ומדוע נעבדנו אנחנו: (כט) ומי יתן את העם הזה בידי ואסירה את אבימלך ויאמר לאבימלך רבה צבאך וצאה: (ל) וישמע זבל שר העיר את דברי געל בן עבד ויחר אפו: (לא) וישלח מלאכים אל אבימלך בתרמה לאמר הנה געל בן עבד ואחיו באים שכם והנם צרים את העיר עליך: (לב) ועתה קום לילה אתה והעם אשר אתך וארב בשדה: (לג) והיה בבקר כזרח השמש תשכים ופשטת על העיר והנה הוא והעם אשר אתו יצאים אליך ועשית לו כאשר תמצא ידך:

מלחמת אבימלך בגעל

(לד) ויקם אבימלך וכל העם אשר עמו לילה ויארכו על שכם ארבעה ראשים: (לה) ויצא געל בן עבד ויעמד פתח שער העיר ויקם אבימלך והעם אשר אתו מן המארב: (לו) וירא געל את

פרק ט

השופט השישי אבימלך בן גדעון

(א) וילך אבימלך בן ירבעל שכם אל אחי אמו וידבר אליהם ואל כל משפחת בית אבי אמו לאמר: (ב) דברו נא באזני כל בעלי שכם מה טוב לכם המשל בכם שבעים איש כל בני ירבעל אם משל בכם איש אחד וזכרתם פי עצמכם ובשרכם אני: (ג) וידברו אחי אמו עליו באזני כל בעלי שכם את כל הדברים האלה ונט לבם אחרי אבימלך כי אמרו אחינו הוא: (ד) ויתנו לו שבעים כסף מבית בעל ברית וישכר בהם אבימלך אנשים ריקים ופחזים וילכו אחריו: (ה) ויבא בית אביו עפרתה ויהרג את אחיו בני ירבעל שבעים איש על אבן אחת ויותר יותם בן ירבעל הקטן פי נחבא:

משל יותם

(ו) ויאספו כל בעלי שכם וכל בית מלוא וילכו וימליכו את אבימלך למלך עם אלון מצב אשר בשכם: (ז) ויגדו ליותם וילך ויעמד בראש הר גרזים וישא קולו ויקרא ויאמר להם שמעו אלי בעלי שכם וישמע אליכם אלהים: (ח) הלוף הלכו העצים למשח עליהם מלך ויאמרו לזית מלוכה עלינו: (ט) ויאמר להם הזית החדלתי את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים: (י) ויאמרו העצים לתאנה לכי את מלכי עלינו: (יא) ותאמר להם התאנה החדלתי את מתקי ואת תנובתי הטובה והלכתי לנוע על העצים: (יב) ויאמרו העצים לגפן לכי את מלוכי עלינו: (יג) ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים: (יד) ויאמרו כל העצים אל האטד לך אתה מלך עלינו: (טו) ויאמר האטד אל העצים אם באמת אתם משחים אתי למלך עליכם באו חסו בצלי ואם אין תצא אש מן האטד ותאכל את ארזי הלבנון:

פתרון המשל

(טז) ועתה אם באמת ובתמים עשיתם ותמליכו את אבימלך ואם טובה עשיתם עם ירבעל ועם ביתו ואם פגמו ידיו עשיתם לו: (יז) אשר נלחם אבי עליכם וישלף את נפשו מנגד ויצל אתכם

באבימלך - הוא המית חורבן על העיר ובוגדיו רוצצו את גולגלתו על ידי אבן.

שפלותו של אבימלך לעומת גדולתו של גדעון

תאוות השררה והמלכות שבערו בליבו של אבימלך, עומדות בסתירה מוחלטת אלא מול טהרת ליבו של גדעון, שכאשר ביקשו ישראל להמליך אותו עליהם למלך, השיב להם בגדולתו: "לא אמשל אני בכם ולא ימשל בני בכם ה' ימשל בכם", אם גבורה אתם מחפשים, לא לי הגבורה אלא לה' לבדו, כי הוא יתברך נותן כוח לעשות חיל.

גדעון היה יכול לשאת בגאון את הניצחון המהדהד, להתפאר בו, לגדל את שמו, לבנות לעצמו שם של מצביא דגול ולהיות המלך הראשון שכונן את מלכות ישראל. אך גדעון לא היה עסוק כלל במעמדו הפרטי, כמבואר ב"אלשיך" הקדוש²:

"וילך ירבעל בן יואש וישב בביתו - ולהורות כי לא חפץ גדעון בשררה".

כל חפצו של גדעון היה להיות שליח נאמן לה' לבדו בהכירו כי החיל והחוסן לחי העולמים והמלוכה והממשלה לחי העולמים. והנה בא אבימלך הבן ותבע לעצמו מלכות ושררה, כבוד וגדולה.

מדוע גדעון קרא לבנו 'אבימלך'?

שמו של אבימלך דורש התבוננות. דרכו של עולם היא, שהורים קוראים לבניהם בשמות שמבטאים את הרצון והציפיה. היו תקופות שבהן הורים הרבו לקרוא בשם 'ציון' מתוך תשוקתם וציפייתם לראות בשוב ה' ציון. אחרים קראו לבניהם אלישיב מתוך תפילה שישב ה' שבות עמו, או מנחם מתוך רצונם לראות בנחמת ציון וירושלים. והנה בא גדעון ומבקש להנציח בשמו של אחד מבניו את ציפייתו לכינון המלכות בישראל.

אמנם הוא עצמו התרחק מן השררה מתוך הבנה שלא הגיע הזמן המתאים לחידוש מלכות ישראל, אבל הציפיה לכך מלאה את ליבו, שכן שלוש מצוות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ: להעמיד להם מלך, להכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה, ודווקא בסדר זה³.

מלך ישראל - מעשיו לשם שמים

העמדת מלך על ישראל איננה רשות אלא מצוה. יתרה מזאת, הנבואות המדברות על ימות המשיח והמתארות את ישראל בשיא הצלחתם ומדרגתם, מתארות אותם סביב מלך מבית דוד. ושניים מן המאורעות הקשים שאירעו לישראל אחרי כניסתם לארץ, כפי שנראה בהמשך הספר, הם מעשה פסל מיכה ומעשה פילגש בגבעה⁴, ואת שניהם תולה הכתוב בכך שלא היה מלך בישראל בימים ההם⁵, כאומר: אילו היה אז מלך ירא ה' שינהיג את ישראל, לא היה מניח למאורעות אלה לקרות.

העם ויאמר אל זבל הנה עם יורד מראשי ההרים ויאמר אליו זבל את צל ההרים אתה ראה פאנשים: (לו) ויסף עוד געל לדבר ויאמר הנה עם יורדים מעם טבור הארץ וראש אחד בא מדרד אלון מעוננים: (לח) ויאמר אליו זבל איפה אפוא פיה אשר תאמר מי אבימלך כי נעבדנו הלא זה העם אשר מאסתי בו צא נא עתה והלחם בו: (לט) ויצא געל לפני בעלי שכם וילחם באבימלך: (מ) וירדפוהו אבימלך וינס מפניו ויפלו חללים רבים עד פתח השער: (מא) וישב אבימלך בארומה ויגרש זבל את געל ואת אחיו משבת בשכם:

החרבת שכם על ידי אבימלך

(מב) והי ממחרת ויצא העם השדה ויגדו לאבימלך: (מג) ויקח את העם ויחצם לשלשה ראשים ויארב בשדה וירא והנה העם יצא מן העיר ויקם עליהם ויפם: (מד) ואבימלך והראשים אשר עמו פשוטו ויעמדו פתח שער העיר ושני הראשים פשוטו על כל אשר בשדה ויכוסם: (מה) ואבימלך נלחם בעיר כל היום ההוא וילכד את העיר ואת העם אשר בה הרג ויתן את העיר ויזרעה מלח:

החרבת מגדל שכם

(מו) וישמעו כל בעלי מגדל שכם ויבאו אל צריח בית אל ברית: (מז) ויגדו לאבימלך כי התקבצו כל בעלי מגדל שכם: (מח) ויעל אבימלך הר צלמון הוא וכל העם אשר אתו ויקח אבימלך את הקרדמות בידו ויכרת שוכת עצים וישאה וישם על שכמו ויאמר אל העם אשר עמו מה ראיתם עשיתי מהרו עשו כמוני: (מט) ויכרתו גם כל העם איש שולח וילכו אחרי אבימלך וישומו על הצריח ויציתו עליהם את הצריח באש וימתו גם כל אנשי מגדל שכם כאלף איש ואשה:

הריגת אבימלך בתבץ

(נ) וילך אבימלך אל תבץ ויחן בתבץ וילכדה: (נא) ומגדל עז הנה בתוך העיר וינסו שמה כל האנשים והנשים וכל בעלי העיר ויסגרו בעדם ויעלו על גג המגדל: (נב) ויבא אבימלך עד המגדל וילחם בו ויגש עד פתח המגדל לשרפו באש: (נג) ותשלף אשה אחת פלח רבב על ראש אבימלך ותרץ את גלגלתו: (נד) ויקרא מהרה אל הנער נשא כליו ויאמר לו שלף חרבך וימותתני פן יאמרו לי אשה הרגתהו וידקרהו נערו וימת: (נה) ויראו איש ישאל כי מת אבימלך וילכו איש למקמו: (נו) וישב אלהים את רעת אבימלך אשר עשה לאביו להרג את שבעים אחיו: (נז) ואת כל רעת אנשי שכם השיב אלקים בראשם ותבא אליהם קללת יותם בן ירבעל:

תאוות המלוכה העבירה את אבימלך על דעתו

אחרי מות גדעון, בא אבימלך שהיה אחד משבעים ואחד הבנים שנולדו לגדעון, ותבע לעצמו את המלוכה.

תאוות המלוכה העבירה אותו על דעתו והביאה אותו למעשה שפל, מזעזע ואכזרי ביותר - טביחת שבעים אחיו על אבן אחת. אח אחד, יותם, הצליח להתחבא מפניו, ולאחר הטבח הנתעב, עלה למרומי הר גריזים ופנה אל אנשי שכם שהמליכו עליהם את אבימלך, במשל שיש בו תוכחה להם ולמנהיגם. יותם מזהיר את אבימלך וממליכו, אנשי שכם, ומעריך שהקשר ביניהם, שמבוסס רק על תועלתם האישית של אנשי שכם, יופר לרעתם של שני הצדדים, ואכן לא ארך הזמן עד שבגדו אנשי שכם

¹ שופטים ח, כג.

² אלשיך שופטים ח, כט.

³ ראה סנהדרין כ"ב.

⁴ שופטים פרקים יז-יח.

⁵ שופטים פרקים יט-כא.

⁶ שופטים יז, י; יח, א; יט, א.

"ויט לבם - לא מפני טובת הכלל ולא מצד שזכרו מה שנדרר לירובעל משל בנו 'גם אתם גם בנך', רק מצד כי אמרו 'אחינו הוא'".

לא טובת הכלל עניינה את אנשי שכם, וגם לא הכרת הטוב לגדעון, אלא תועלתם האישית בהיותו בן משפחתם. ובאמת מבחינה הלכתית לא היה לשלטונו של אבימלך גדר של 'מלכות' כלל, כדברי האברבנאל¹⁴:

"ומה שראוי שתדע הוא, כי עם היות שאמר כאן 'וימליכו את אבימלך', הנה לפי האמת לא היה מלך ולא מנאוהו עם מלכי ישראל, והכתוב אמר 'וישר אבימלך על ישראל' (פסוק כב), כי היה עניינו ממשלה ושררה, לא מלכות, וזה כי המלכות לא תאמר בעצם ואמת, כי אם כאשר יהיה שם משיחה, והמלך הראשון שנמשח בישראל היה שאול, אבל נאמר כאן ובספר שופטים כולו 'מלך' על צד ההעברה לכל שופט שוטר ומושל".

נאום משלו של יותם

העם משתוקק למלכות, להנהגה שתוביל את העם ותנהל את ענייני הציבור כמו כל הגויים מסביב, אבל סוגיית המלכות אצל עם ה' שונה היא ממלכות העמים, ותפקיד אחר לה.

על כך נסוב נאום משלו של יותם. יותם עולה אל פסגת הר גריזים, ההר ששימש לנתינת הברכה והקלה, וממשיל משל. במשל מספר יותם על העצים המבקשים להם מלך ופונים אל עצי פרי שונים המסרבים לבקשתם.

העצים פונים אל הזית, אל התאנה ואל הגפן בבקשה שימלכו עליהם, וכולם מסרבים בנימוקים דומים: כולם כבר פועלים ומביאים תועלת לזולת, ואין הם יכולים להפסיק את פעולתם ולקבל על עצמם את עול המלכות. לבסוף פונים העצים אל האטד המסכים למלוך עליהם, אך דורש מהם לחסות בצילו הנמוך, ואם לא, הוא ישרוף את ארזי הלבנון.

המשל והנמשל

במבט ראשון נראה שהעצים עסוקים בענייניהם הפרטיים ומעדיפים להתחמק מאחריות ציבורית, אך חז"ל הבינו באופן אחר, לפיו כוונתו של יותם בדברי משלו היתה ללמד את העם מהי הדרך לכינון המלכות, וזו לשון המדרש¹⁵:

"אמר רבי מנשיא: משל הם הדברים הללו, 'הלוך הלכו העצים' - אלו ישראל, 'ויאמרו לזית מלכה עלינו' - זה עתניאל בן קנז שהיה משבט יהודה, שנאמר: 'זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמך'. ומה אמר לו עתניאל? 'החדלתי את דשני'.

הלכו אצל דבורה ויאמרו לתאנה 'מלכי עלינו', 'החדלתי את מתקי', 'ותשר דבורה'.

'ויאמרו לגפן' - זה גדעון, 'משול בנו גם אתה'. אמר להם: 'החדלתי את תירושי', 'לא אמשול אני בכם'.

'ויאמרו העצים לאטד לך אתה מלך עלינו' - זה אבימלך, כשם שאטד אילן סרק וכולו קוצים, כך אבימלך, לא היו לו מעשים טובים".

לעומת מלכי אומות העולם, הרגילים לנצל את מעמדם לטובתם האישית - כגון להשתרר על העם ולהשתמש במשאביו לצורך עצמם - מלך ישראל ראוי, רואה את עצמו כשליח ההשגחה להוביל את עם ישראל למילוי תפקידו בעולם, כדברי הרמב"ם⁷:

"ובכל יהיו מעשיו לשם שמים, ותהיה מגמתו ומחשבתו להרים את האמת, ולמלאות העולם צדק, ולשבור זרוע הרשעים ולהלחם מלחמות ה'".

שכם - מקום מזומן לפורענות

מלכותו של אבימלך קמה בעיר שכם. שכם זה מקום של מחלוקת, מקום שהוא מזומן לפורענות⁸ - בשכם נמכר יוסף, בשכם עונתה דינה ובשכם עתידה מלכות ישראל להתפצל (שם המלך העם את רחבעם⁹ ושם קבע ירבעם את עיר בירתו לאחר פיצול הממלכה¹⁰).

אבימלך רדף אחרי הכבוד והשררה

במדרש תנחומא¹¹ אומרים חז"ל:

"כל מי שרודף אחר שררה - שררה בורחת ממנו, וכל מי שבורח משררה - שררה רודפת אחריו".

תפקידו של מלך ישראל איננו להטיל שררה ולדרוש כבוד, אלא להתמסר למען עמו בעונה ולברוח מהכבוד - המלכות היא 'עבודת' ולא 'שררה'¹².

דרכו של אבימלך היתה שונה. הוא רדף אחרי הכבוד והשררה, ומתוך כך המית על משפחתו ועל עם ישראל כולו אסון נורא. הוא שכנע את אנשי שכם שעדיפה מלכות של איש יחיד מאשר מועצה גדולה של שבעים בני גדעון, ומוטב שימנו אותו כשופט יחיד. ומשנענו לעצתו העניקו לו שבעים כסף מבית האליל שאותו עבדו, כדי שישתמש בהם כראות עיניו לשם כינון שלטונו. אבימלך נהג באכזריות מרושעת ושכר באמצעות הכסף הטמא שקיבל קבוצת בריונים חסרי מצפון, שכירי חרב, שעלו עמו לבית אביו בעפרה ושחטו את כל אחיו במקום, מלבד יותם הקטן שהצליח לחמוק ולהתחבא.

אבימלך לא היה 'מלך'

השאיפה לכינון מלכות ישראל היא טובה ומבורכת, אך צריכה להיות מוכנות רוחנית מצד העם וגם מצד המועמד למלכות. כאשר המניעים הם יצריים והעם איננו ראוי, התוצאות הוות אסון.

על המילים "ויט לבם אחרי אבימלך כי אמרו אחינו הוא"¹³ כתב המלבי"ם:

⁷ רמב"ם הלכות מלכים ד, י.

⁸ ראה סנהדרין קב ע"א.

⁹ מלכים א' יב, א.

¹⁰ מלכים א' יב, כה.

¹¹ מדרש תנחומא ויקרא ג.

¹² ראה הוריות י ע"א.

¹³ שופטים ט, ג.

¹⁴ אברבנאל שופטים ט, ו.

¹⁵ ילקוט שמעוני שופטים רמז סו.

שיובילו לכינון מלכות ישראל בצורה אידיאלית, מתוך תורה ולא מתוך בקשת שררה וכבוד.

שלב ב: דבורה הנביאה מוסיפה, כי בנין התורה איננו שייך רק לגבולות בית המדרש אלא עליו לחדור ולהוות תשתית לכל החיים הציבוריים שלנו. לא די בעסק התורה, צריך להקים **מערכת משפט** שתדון על פי משפטי התורה, וכן יש להעמיד **נביאים** בישראל, שיאירו את דרך ה' ויבנו קומה רוחנית שלמה. ועוד: צריך לרומם את העם למדרגת ה'**שירה**'. לשירה יש מקום חשוב בעבודת בית המקדש, בתפילה ובעבודת ה' בכלל. וכבר אמרו חז"ל¹⁷:

"איזו היא עבודה שבשמחה ובטוב לבב? הוי אומר: זה שירה".

שלב ג: גדעון בונה בקרבנו את ההבנה היסודית, שקומת המלכות שייכת לריבונו של עולם, ורק מתוך הופעת **מלכות ה'** יכולה להיבנות מלכות ישראל.

והנה בא אבימלך ותובע לעצמו מלכות בטרם עת, מלכות הדומה ל'אטד' - צמח קוצני שאין לו עלים ואיננו נותן צל - מלכות של ריקנות.

יותם עומד על הר גריזים ונושא משל עמוק הטומן בחובו משנה סדורה בסוגיית המלכות, ומתוך לימוד השלבים הנדרשים לשם כינון מלכות ישראל, הוא מתריע בפני העם ומזהיר כי מלכותו של אבימלך איננה ראויה, וסופה שתביא רעה רבה.

בראשית רבתי¹⁶ מופיעים הדברים ביתר הרחבה, וכך מתואר שם:

עתניאל בן קנז המשול לזית השיב לבקשת העם: כיצד אניח את פלפול תורת המאירה לעולם כשמן זית, וכל העוסק בה מכבד להקב"ה ואקבל עול מלכות ואתבטל מדברי תורה!!

דבורה הנביאה המשולה לתאנה השיבה לבקשת העם: כיצד אניח את דברי נבואתי ואת השירה שאני שרה לפני ה'?

גדעון המשול לגפן השיב לבקשת העם: כיצד אניח אדון שבשמים שהוא ראש לכל, לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם, ה' ימשול בכם.

כיון שראו כך, אמרו כל העצים אל האטד, הוא אבימלך שלא היו בו מעשים טובים, שימלך הוא עליהם.

שלושה שלבים בדרך לכינון המלכות

אם נעמיק בדבר, נוכל לזהות בדברים ששם יותם בפי העצים- השופטים הדרכה רוחנית נפלאה שמלמדת מהם שלושת השלבים העיקריים הנדרשים בדרך לכינון מלכות ישראל, כדלהלן:

שלב א: עתניאל בן קנז מבקש לחזק את פלפול התורה כדי לבנות את **בנין התורה** לדורות ובכך להניח את היסודות

¹⁷ ערכין יא ע"א.

¹⁶ בראשית רבתי פרשת וירא עמ' 83.